

УМЕТНОСТ, ОБРАЗОВАЊЕ И ДРУШТВЕНИ КОНТЕКСТ

Радови са конференције одржане у Новом Саду
1. и 2. јула 2004. године

Уметност, образовање и друштвени контекст

Уредио
Никола Грдинић

Завод за културу Војводине
Нови Сад, 2005.

Тијана Чолак Антић

Етнографски музеј

Београд

ПРОЈЕКТ „ДЕТЕ И ТРАДИЦИЈА“

Сажетак: Ураду је приказан пројект реализован у Етнографском музеју у Београду започет школске 2003/2004 године на едукацији деце и младих. Циљ пројекта је приближавање традиције, формирање културног идентитета, подстицање критичког мишљења, личне одговорности и поштовања других.

Кључне речи: културни идентитет, традиција, етнолошка радионица.

Пројект “Дете и традиција” нови је начин рада у области едукације, започет у Етнографском музеју у Београду током школске 2003/2004. године. Намењен је деци и младима. Помоћу предавања, допуњеног пројекцијама документарних фотографија и филма, у току посете Етнографском музеју, кроз разговор и организоване игре, деца упознају живот српског народа у прошлости. Тиме се чини први корак ка разумевању традиције да би у даљем раду могло да се укаже на смисао очувања културне баштине. Овај пројект настао је као одговор на потребу да се деца-посетиоци већ током прве посете заинтересују за садржај који музеј нуди. Музеолошки је и педагошки изазов да се оживи једна статична изложба („Народна култура Срба у XIX и XX веку“), с легендама писаним ситним словима и за децу неразумљиви језиком, и да се учини атрактивном. Још тежи задатак је заинтересовати децу да пожелe да поново дођу, па чак и да доведу своје другове, браћу и сестре. При том није циљ да музеј врви од деце да би могао у јавности да прикаже велику

посету,¹ већ да се истински придобију најмлађи посетиоци, да би у музеју могли да сазнају о културним вредностима народа којем припадају. Уколико буду правилно разумели музеј, овај низ посета и труд који је уложен у рад с децом, помоћи ће у формирању културног идентитета кад буду за то зрели.²

У Етнографском музеју с посетиоцима ради један кустос-педагог, по образовању етнолог.³ Међутим, у пројект „Дете и традиција“, укључен је већи број сарадника различитог стручног опредељења.⁴ Садржај пројекта и начин рада планирани су уз консултације с ликовним педагозима, школским педагозима и психолозима. Пошло се од педагошког приступа који је толико отворен и оригиналан да може да удовољи разноликим захтевима данашње деце, да им помогне да схвате свет око себе, да нађу своје место у савременом друштву и да их подстакне да размишљају о сутрашњици. Учествовање и игра, слобода избора и вештеструке могућности су средства која стоје музеју на располагању да би постигао нову врсту односа с младим посетиоцима.⁵

Искуство педагошке службе Етнографског музеја показује да најбољи резултати у раду с децом-посетиоцима могу да се постигну са ученицима III разреда основне школе односно с децом од 9 до 10 година. Управо због тога, пројект је прилагођени том узрасту да би у пуној мери одговарао степену зрелости и интересовањима. Само оно што деца разумеју, то могу и да прихвате; само кад информације нису неразумљиве или досадне, стечено знање није бесмислено.

¹ „Музеји су пунији но икад због потребе за спознајом, сигурношћу и надом, али ако то посјетитељи у њима траже, не значи да доиста то и налазе.“ Т. Шола: *Маркетинг у музејима или о врлини и како је обзнанити*. Београд 2002, Clio, 25.

² „Могу ли музеји постати мјеста која ће грађанин сматрати уточиштем? Могу ли тамо спознати себе и свијет? Могу ли у музејима добит мудре, објективне одговоре на питања која их муче?“ Т. Шола, наведено дело, 25.

³ Многи музејски стручњаци су мишљења да послове у вези с корисницима музеја, посетиоцима треба да обавља „стручњак са квалификацијама и профилем педагога којему ће ови задаци базирати на стручној оспособљености, на квалификацијама које ће бити гаранција да ће дотични стручни радник у музеју – педагог, а не кустос – бити у могућности да удовољи оним захтевима који пред таквог радника буду постављени.“ А. Бауер: *Место музејског педагога у структури организације музејског кадра*, Нови Сад 1985, Спона 27-28, 9 (6-13).

⁴ У формирању пројекта „Дете и традиција“ аутору Тијани Чолак-Антић пружили су помоћ као консултант пројекта ликовни педагог мр Весна Недимовић, а као консултант радионице студент психологије Ана Тодоровић.

⁵ G. H. Riviere: *Editorial. u: Museum, Unesco* 31/3, 1979, 146.

Говорити деци о прошлости није лак задатак. У школи предмет Историја почиње да се учи од V разреда. То је најтежи предмет за већину ђака, јер, према речима школских педагога⁶, сва деца ни у том узрасту немају издиференциран појам прошлости. Традиција која подразумева предање, нешто што се дешавало давно, оно што се преноси с колена на колено, захтева поступно увођење деце у свет њихових предака. У тумачењу традиционалног живота увек се повезују садашње и некадашње доба, при чему се при објашњавању непознатих појава и појмова полази од познатих. На пример ми данас купујемо хлеб у продавници (пекари), а раније су људи морали да месе хлеб у својој кући, од брашна које би самлели, од пшенице коју би сејали и жели на својој њиви.

Систем рада у пројекту „Дете и традиција“ састоји се од четири корака с различитим активностима које се наизменично одвијају у школи и у Етнографском музеју: (1) кустос одлази у школу пре посете деце музеју; (2) деца долазе у посету Етнографском музеју; (3) кустос одлази у школу после посете деце музеју; и (4) деца са кустосом и сарадницима учествују у играма (радионици) у музеју. Током сва четири сусрета са децом понављају се исте, јасне поруке, с тим што се шири обим информација о животу у прошлости.

Први контакт с ђацима будућим посетиоцима, кустос-педагог остварује у школи,⁷ на часу предмета Природа и друштво. По школском програму за III разред основне школе, предвиђена су три часа с темом о становништву и географском положају Србије,⁸ седам

⁶ Изјава Сузане Плавањац, школског педагога, о.ш. Јован Стерија Поповић, Београд.

⁷ Посета музеју далеко је квалитетнија, јер се деца боље осећају у музеју кад сазнају на часу где ће да иду и шта ће да виде. Нажалост, припрема не може да се препусти наставницима, јер углавном у Етнографском музеју нису били одавно, а неки чак и по први пут долазе са својим ученицима.

⁸ Љ. Кнежевић, В. Миликић: Природа и друштво: Оријентациони распоред васпитно-образовног рада са дидактичко-методичким упутствима за III разред основне школе. Београд 1995: Завод за уџбенике и наставна средства, 164.

о привредним делатностима,⁹ а четири часа о прошлости и о нашим прецима¹⁰.

Улога Етнографског музеја и циљеви ових наставних садржаја се допуњују. У Глобалном школском плану препоручује се посета споменику, музеју, тврђави, уз учење о Србији у прошлости. „Обраду ове наставне јединице најбоље је организовати у музеју или крај неког од споменика прошлости. Ако се ради у музеју, могуће је, поред фронталног, организовати групни рад или рад у паровима. Разуме се да је услов за такав рад солидна припрема, пре свега учитеља. Он би морао претходно посетити музеј и упознати његове поставке, договорити се с кустосом о начину рада и припремити ученике за посету музеју.“¹¹

Кустос-педгог, да би приближио музеј и учино изложбу разумљивом, прво разговара с децом о томе шта је музеј и шта се налази у музеју, шта се ради с експонатима, како се чувају (физичка заштита, документација и конзервација, проучавање), где се чувају (на изложби, у депоу), и ко уопште ради у музеју (кустоси, конзерватори, чувари). Током другог дела часа говори о сталној изложбе “Народна култура Срба у XIX и XX веку“, нарочито о оном невидљивом садржају, који се за ауторе изложби, окренуте свом истраживачком послу,¹² обично подразумева: о животу предака, географским условима, породичној организацији и положају детета у

⁹ Иако је циљ стицање елементарних знања о савременој земљорадњи, ратарству и повртарству, воћарству и виногадарству (Кнежевић, Миликић: *Природа и друштво*, 170-178), посета Етнографском музеју може да употпуни час, јер многе изложбене алатке из прошлости користе се и данас.

¹⁰ Циљ је формирање свести о припадности одређеном народу: „фактографија и хронологија треба да буду у другом плану, а у првом плану је развијање (...) осећања патриотизма, слободарства и поноса због припадности свом народу. Због тога више него на учење и запамћивање чињеница треба обратити пажњу на упознавање објеката и предмета као сведока прошлости и на изграђивање позитивниг односа ученика према њима (...).“Кнежевић, Миликић: *Природа и друштво*, 182.

Види: Љ.Новковић, Љ.Гачановић, Б.Требјешанин: *Завичајница*, радна свеска за *Природу и друштво* за III разред основне школе, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2003;

Љ.Новковић, Љ.Гачановић, Б.Требјешанин: *Природа и друштво за III разред основне школе* Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2003.

¹¹ Кнежевић, Миликић: *Природа и друштво*, 184.

¹² G. van Wengen: Introduction, u: Museum, Unesco, 31/3, 1979, 149.

традиционалној култури. Да би ученици боље пратили, час је употпуњен фотографијама (презентација на CD-у).

Кустос-педагог током часа стално поставља питања да би излагање/објашњавање претворио у разговор и тиме постигао интерактиван однос.¹³ На тај начин што се деци даје могућност да питају, даје им се и могућност да изнесу свој утисак, своје мишљење, што веома добро утиче на зближавање с кустосом као представником музеја, и прескакање неколико ступњева у стицању поверења током упознавања.

Посета Етнографском музеју почиње филмском пројекцијом која уводи посетиоце у свет прошлих времена,¹⁴ после које следи вођено разгледање и тумачење делова сталне изложбене поставке “Народна култура Срба у XIX и XX веку“. Тема је “Живот на селу пре сто година“, с нагласком на станиште, прераду текстила и народне ношње, а циљ је откривање предмета културе и живота у сеоској средини и разумевање промена и процеса.

Следећи корак у контакту с ученицима је поновна посета кустоса школи, на часу ликовне културе,¹⁵ током израде ликовног

¹³ У бројним текстовима о педагошком раду у музеју говори се о сличном искуству: „Примарни задатак музеја није предавање знања него развој креативног мишљења, контекстуализација у простор и вријеме, - ради разумијевања, или укратко, - развијање осјетљивости за цјелокупно људско искуство и животну средину.“ Т. Шола: *Поздрав савјетовању*, Спона 27-28, Нови Сад 1985, 57; Нада Мијановић: *Могућности презентирања музејске грађе (етнографске) у предшколским установама*, 29-Спона 27-28, Нови Сад 1985; Museum, Unesco, 31/3, 1979; Museum, Unesco, N°194, 1997; Museum, Unesco, N°180, 1994; Museum, Unesco, N°161, 1989.

¹⁴ „In every arrangement (...) museums must try to achieve well-balanced didactic units. They will have to try to draw and hold their visitors' attention by means not only of combinations of objects, texts and photographs, but also of visual aids and a variety of supporting methods developed mainly by their educational services.“ G. van Wenger: Introduction, u: Museum, Unesco, 31/3, 1979, 149.

¹⁵ У годишњем Глобалном плану и програму за III разред основне школе из предмета Ликовна култура обрађује се орнаментика кроз 10 часова. У методичком упутству наглашава се да орнамент осим своје декоративне, има и симболичку и магијску функцију. „Народна уметност посебно негује орнамент кроз чије мотиве, облике и боје изражава дух, менталитет, уопште фолклор једног поднебља, народа и епохе. Примера за ово има много, треба само погледати ношње нашег народа, ћилиме, везове, вајате, чардаке, фруле, гусле, сабље и кубуре.“ *Оријентациони распоред васпитно-образовног рада са дидактичко-методичким упутствима за III разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995, 134.

рада о теми “Моји утисци из Етнографског музеја”. То је прилика за кустоса да одговори на нова питања, али и да провери усвојени садржај анализом дечјих ликовних радова.

Пошто је тако већ учвршћена веза између деце и музеја, заинтересовани ученици поново долазе у Музеј, у радионицу – програм игара “Дете и традиција у Етнографском музеју”. Циљ радионице је креирање културе оживљавањем прошлости, уз развијања дечје креативности, тако што деца уче да гледају, слушају, и осећају. Радионица обучава њихова осећања – а не усредсређује се на развој њиховог начина размишљања и памћења (што је задатак школе).¹⁶ Ако су у дотадашњем дружењу с кустосом учили о традицији, сад је прилика да се уживе у свет предака, да сами обликују културу у односу на природне (географске) услове, и техничке могућности од пре сто година. Деца нарочито желе да се поистовете с оним што је изложено: желе да замисле себе у различитим ситуацијама и у различитим областима током посете музеју.¹⁷

За радионицу је потребан читав тим сарадника. Чине га: два кустоса Етнографског музеја, један етнолог, један костимограф, 13 студената (шест студената етнологије, пет студената педагогије, један студент психологије и један студент дефектологије). У радионици увек раде у пару студент етнологије и студент педагогије: студенти етнологије су оспособљени да објашњавају предмете и појаве на изложби, док студенти педагогије и дефектологије треба да помогну да приступ деци буде одговарајући њиховом узрасту и тиме коригују објашњења студената етнологије. Важан принцип је да у радионици нема такмичења, да су сви једнаки и равноправни. Поштују се туђе мишљење и туђа воља. Сваком се даје прилика да се изрази. Нема нетачних одговора, нема искључивости. Обуздати такмичарски дух ђака навикнутих на сталну проверу знања и вредновање, веома је тешко. Да би рад сарадника с њима био квалитетан, број деце која могу да учествују у једној радионици је ограничен на 35.

На дан када се у њему организује радионица, Етнографски музеј се мења – сиви подови сталне изложбе зашарене се од црвених јастука, клупа прекривених папирима, оловкама и фломастерима у боји, по белим зидовима и стубовима су окачени називи игара,

¹⁶ D. Gigaudy: *The Children's Workshop at the Georges Pompidou National Center of Art and Culture*, Paris, u: Museum, Unesco, 31/3, 1979, 177.

¹⁷ G. van Wenger: *Introduction*, u: Museum, Unesco, 31/3, 1979, 149.

натписи, плакати и мапе. Деци неспутане знатижеље, спонтаној, није забрањено да додирују поједине експонате, да их осете и тако стварно упознају, да замисле како је то некад било и тако постану део изложбе.

Радионице се одржавају суботом и недељом, од 10.00 до 13.30 часова. Како које дете стиже, добија медаљон у облику логотипа Етнографског музеја, који одмах персонализује тако што напише своје име или надимак великим словима. Свако дете може да учини свој медаљон посебним, украшавајући га цртежом/шарама инспирисаним посетом Етнографском музеју. Медаљон се окачи око врата врпцом у боји. Боја врпце одређује групу у каснијим играма. Да би се избегло уобичајено груписање деце, врпце одређених боја извлаче затворених очију из корпице. Сарадници који учествују у играма имају медаљоне с врпцама боје игре. Сарадници који не учествују у играма имају врпце беле боје.

„**ДА-НЕ одговори**“ је прва игра током које треба да се постигне УПОЗНАВАЊЕ УЧЕСНИКА (деце међусобно, али и деце са сарадницима) и ИНТЕГРАЦИЈА ГРУПЕ. У холу, на супротним крајевима су залепљени папири: на једном великим словима пише „ДА“, на другом „НЕ“. Читају се питања, деца и сви учесници бирају онај одговор који важи за њих трчећи према одговарајућем натпису. Питања су: волим да возим бицикл, ја сам јединац, волим да једем чоколаду, волим да играм фудбал, ја сам ученик трећег разреда, ја сам студент етнологије, ја сам студент педагогије, волим математику, бавим се спортом, волим животиње, волим да читам лектуру, волим да цртам, волим да играм игрице на компјутеру, волим борилачке филмове, волим да се шминкам, имам кућног љубимца, имам симпатију, гледам цртаће.

Учесници се затим деле у пет група од по седморо деце, тако што асистенти „помагачи“ стоје наспрам деце која им прилазе према истој боји врпце као што је њихова. Свака група добија мапу (план Сталне поставке стилизован као мапа с благом), помоћу које треба да пронађе „пут до блага“, тј. места обележеног називом задатака/игре. Благо је знање, тако да ће после сваке игре да буду богатији.

На сваком „месту с благом“ је увек по једна група, која после 20 минута рада прелази на следећу игру. После треће игре је пауза, прање руку, а на месту за четврту игру чекају сокови и чоколадице.

Први задатак „ГДЕ ЛИ ЈЕ...?“ почиње објашњавањем принципа заштите: документовања, конзервирања и чувања музејских предмета у депоу. Као пример за експонат користи се

корпица позајмљена из збирке и обележена инвентарним бројем. Деца смеју да је разгледају, да је додирују. Прелази се на игру, поставља се задатак. Деца из корпице извлаче папире са називом експоната који треба да пронађу. Изабрани су они предмети које би требало да деци буду познати, јер су о њима чули на уводном часу у школи и касније још једном током посете Музеју. То су: гусле, огњиште, котлић, колевка, смиљевац, свирала, јелек, чакшире, разбој, памучно предиво, преслице, ускршња јаја, крпењача, кола, ваљарица, ветрењача, опанчарска радионица, венчаница, рало и чун. Асистенти разговарају с децом о функцији предмета подсећајући их којој групи културног добра припада тражени експонат, затим указују на концепцију изложбе, наводећи их у којем делу Музеја би могао да буде изложен. Деца крећу у потрагу, а кад пронађу предмет, бележе у мапу где се налази, вуку линију која спаја предмете оним редом којим су их проналазили.

Циљ је: УПОЗНАВАЊЕ с принципима заштите и чувања културних добара, ПРЕПОЗНАВАЊЕ простора и ПРОНАЛАЖЕЊЕ предмета и повезивање с традиционалним, историјским, географским, функционалним и обредним контекстом.

Током другог задатка „ШТА ЛИ ЈЕ...?“ деца седе испред ентеријера планинске куће. Разговарају с асистентима о томе-шта се све налазило у брвнари, о називима предмета и чему су служили. На цртеж празног ентеријера деца лепе фотографије и називе покућства и судова. Циљ је УОЧАВАЊЕ разлика у свакодневном животу у прошлости и данас.

„КАКО ЈЕ ТО НЕКАД БИЛО...“ је трећи задатак у којем учествује и један од кустоса Етнографског музеја. Разговор почиње о животу данас на туристички измењеном Златибору (Копаонику, Тари), а наставља се замишљањем како је то некад било пре 100 година. Са сваком групом се обрађује детаљно једна тема, а најважније елементе осталих тема се само помену. Теме су: Станиште и породична организација у планинском крају; Положај детета; Хлеб; Сточарство (млеко и млечни производи) и Прерада текстила. Деца набрајају све што знају о томе како се нешто радило, а онда свако на свом папиру напише или нацрта оно што је рекао, да би после уз помоћ асистента залепили на хамер, редом којим желе, тако да рад сваке групе чини јединствену причу. Циљ је ОТКРИВАЊЕ предмета културе и живота у планинским условима и РАЗУМЕВАЊЕ промена и процеса.

У називу четвртог задатка **“ШАПЦА ЛАПЦА...КОЛ’КО ИМА САТИ...”** садржане су две дечје игре, једна заборављена традиционална игра и једна коју деца још увек играју. Прво се разговара о значају који дечје игре имају, на који начин припремају за свет одраслих, тј. како се кроз игру деца упознају с обавезама које их очекују. Затим се објашњава како се некад играло “Царе царе, господаре, кол’ко има сати?”, а деца треба сама кажу која је сврха те игре. Објашњавају се правила непознате старе игре (“Рода и жабе“). За једну игру разбрајају се помоћу штапа, као што је било некад, а за другу уче стару разбрајалицу, деле се улоге и игра почиње. Циљ је **ОЖИВЉАВАЊЕ** детињства предака.

У петој игри **“ЗУБУН”** деца исецају крој зубуна, декоришу га фломастерима и састављају (лепе) делове зубуна да би добили тродимензионални одевни предмет. Током рада разговара се о народној ношњи, преради текстила и шарама на народним рукотворинама. Циљ је **РЕПРОДУКОВАЊЕ** традиционалног дизајна и **ПРИХВАТАЊЕ** декоративних елемената народног стваралаштва.

После последње игре сви се окупљају. На поду су изложени табаци са радовима из игара “Шта ли је?”, “Како је то некад било“ и “Зубун“. Позивају се родитељи и наставници да виде шта су деца радила. Приказивањем резултата заокружује се скуп активности које су деца имала у току два сата.

Да се не би сви расуто разишли, за крај је предвиђена још једна игра, **“КОЛАРИЋУ ПАНИЋУ”**, која има за циљ **РЕИНТЕГРАЦИЈУ** све деце из привремено подељених група. Кратко се објасне правила игре, отпева песмица и сви учесници се хватају за руке у отворено коло. Коловођа води према “пролазу “ који чине двоје који су подигли руке. Сви певају “Коларићу панићу, плетемо се самићу, сами себе уплићемо, сами себе расплићемо“ и за коловођом се провлаче кроз пролазе док се не упетљају. Игра траје до пет минута, а могу да учествују и наставници и родитељи.

На излазу из Етнографског музеја кустос-педагог замоли децу да му напишу писмо о томе шта им се највише допало. Свако дете носи кући из Етнографског музеја: програм с називима игара и именима асистената, текст разбрајалица, своју фотографију док је задубљено у неки од задатака, медаљон, зубун који је направило и ђачку пропусницу за бесплатан улаз у Етнографски музеј годину дана.

Очигледни резултат овог пројекта је остварен чврст контакт с децом, заснован на међусобном поверењу, што омогућава наставак рада у следећој етапи. Деца су заволела музеј, било им је занимљиво, пријатно су се осећала на изложби, међу експонатима и с људима који раде у музеју. Пошто су овладали простором и садржајем изложбе, имају осећај сигурности, осећај да су на свом терену. А поред тога, нису била гладна и жедна.

Теже остварив циљ је да деца у музеју науче да разумеју промене, да у њима препознају узроке и последице. Од тог узраста се тако нешто не може очекивати. Међутим, овим пројектом постављене су основе за упознавање сопствене културе као дела не само европске него и светске баштине. Тек кад се култура једног народа смести у реални контекст, могуће је правилно формирање и културног и националног идентитета.

Овакав пројект дозвољава и планирање педагошких активности, што, иначе, представља потешкоћу у овој области деловања музеја.¹⁸ Наиме, у годишњи план може да се унесе предвеђени број откупљених предмета, или обрађени број експоната, или број и карактер изложби, али број посетилаца, најнешће, не зависи од планирања у оквиру музеја. Развојем и унапређењем пројекта "Дете и традиција" оствариће се модел који ће моћи да се примењује у основим и средњим школама у целој Србији, а који би остваривали регионални музеји. При томе, настаје специфични и јединствени «музејски производ» као разлика између стања пре и после посета музеју и учествовања у радионицама, у ефектима као што је свест о околини, самоспознавању, у квалитету размишљања и поимања, или друштвеном садржају који је у музеју проживљен. У исту врсту производа спада повећано знање, образовни учинак, естетско уживање, или стање инспирисаности. На тај начин учвршћује се самопоуздање, свест о сопственим вредностима, свест о богатству којим смо окружени и способност да то препознајемо.¹⁹

¹⁸ Младенко Кумовић: *Планирање и програмирање педагошког рада музеја*, "Спона 27-28", Нови Сад 1985, 23-28

¹⁹ Т. Шола: *Маркетинг у музејима...*, 133.

Tijana Čolak Antić

PROJECT “CHILD AND TRADITION”

Summary

Project “Child and Tradition” is intended for the education of children and young people with the aim of bringing the tradition closer and helping to create cultural identity.

Learning about one’s own culture, as a part of overall civilization, and motivation for logical and critical thinking influences the development of personal responsibility and respect for others.

The system of work consists of four phases which feature different activities done alternatively in the school and the Museum of Ethnology, and during which the students receive a growing range of information about life in the countryside in the past.

1 An introduction class in school is the preparation of students for the visit to the Museum of Ethnology.

2 The visit to the Museum consists of the film projection and commenting on the permanent exhibition “National culture of Serbs in the XIX and XX centuries”.

3 During the creation of paintings at the Fine Arts Class on the topic “My impressions of the Museum of Ethnology”, a curator checks students’ understanding through the analyses of their paintings but also answers new questions.

4 Students come again to the workshop in the Museum of Ethnology—game program “Child and Tradition in the Museum of Ethnology”.